

Реферат на тему: "Голодомор в українській поезії і прозі"

Тематично-літературні реферати

Реферат на тему:

Голодомор в українській поезії і прозі

Оксана ДУМАНСЬКА, Майя ЛИСЕНКО —

старші викладачі кафедри українознавства

Української академії друкарства

(Львів, Україна)

ТЕМА ГОЛОДОМОРУ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ І ПРОЗІ

Тривожний рік 1998-й проходить під знаком трагічних подій 65-літньої давності, коли чорні крила голодомору обійняли багаті чорноземи України, змусивши одних помирати страшною голодною смертю, інших — з потьмареним розумом — піддатись жорстоким канібальським звичаям.

Схиляючи голови перед тими, хто помер, і перед тими, хто вижив на глевкому хлібі з кори та глини, хочеться нагадати, що репетиція цієї диявольської вистави відбувалась ще на початку двадцятих років, коли червоноармійські загони оточили всю Наддніпрянщину, прирікши її на вимирання.

Таким чином більшовики помстилися за ще не забуті часи національного піднесення в Україні. І одним з перших сказав гіркі слова правди молодий Павло Тичина, сонячний кларнет якого був налаштований на оспівування українського відродження. В його поемі "Чистила мати картоплю..." проста українська жінка, стурбована за майбутнє своїх дітей, прорікає:

Ленін-антихрист явився, мій сину, а ти проти мене.

Треба боротись: ворог явився.

Болем і скорботою проникнута поезія "Загупало в двері прикладом...", котру лише в останньому томі 12-томника Тичини опубліковано повністю, без скорочень.

Загупало в двері прикладом, заграло, зашкрябало в шибку.

— А-ну, одчиняй, молодиця, чого ти там криєшся в хаті.

Застукало в серці, різнуло: ой горе! Це ж гості до мене.

Та чим же я буду вітати — іще ж не зварився синочок.

На одну збожеволілу молодицю аж п'ятеро озброєних чоловіків... І лише один співчуває нещасній.

— Синочку, дитя моє любе! Ой що ж я з тобою зробила!

А писар все пише, все пише — та сльози писать заважають.

Що ж трапилось потім, чому в апогей голодомору з'являється сумнозвісний вірш "Партія веде", опублікований в самій більшовицькій "Правді"?

Зважаючи на абсолютну нехудожність з точки зору поетичної естетики автора

"Сонячних кларнетів", можна цілком погодитися із твердженням Остапа Тарнавського, українського літературознавця з-за рубежу, чие дослідження оприлюднив журнал "Всесвіт" 8 років тому. "Іронія, що він (Тичина) висунув як засіб вислову, була сприйнята як вірне служіння, і поетова (іронічна) творчість стала частиною сталінської пропаганди, іронічна поетова поза коментувалася всерйоз".¹

Доводити зараз, що "Партія веде" — нісенітниця, набагато легше, ніж раніше було вивчати "художні особливості". Якщо навіть абстрагуватися від "панів" та "буржуїв", які вже давно були скинуті до "одної ями", то й неозброєне око помітить примітиві рими, якими грішать поети-початківці, набрані без логічного зв'язку тогочасні атрибути: комсомол, МТС, повітряний флот... Відвертим глумом над партійними планами звучить обіцянка "в МТС пошлемо друкарні", а "мур" і "мол" виступають в значенні "перешкода". А назвати цей час "неповторним", "невмирущим", коли голодна смерть косила мільйони, можна було тільки саркастично.

Всім відомо, що П.Тичина перебував у своєрідній еміграції, відмежувавшись від реального життя, але бодай символами спілкувався із тими, хто міг його зрозуміти. Тому завжди наполягав, щоб під цією пріснопам'ятною поезією завжди стояла дата — 1933 рік.

На відміну від П.Тичини, інший поет, який також символізував національне відродження України, Є.Маланюк змушений був скоштувати гіркого хліба еміграції справжньої. Та ніяка "залізна завіса" не змогла приховати від нього смертельного поєдинку між владою та народом. "Року Божого 1933" — так названа одна із поезій Є.Маланюка, в якій вчуваються ремінісценції "Скорбної матері" П.Тичини:

Вже нема хуторів і держав,
Тільки трупи в житах, тільки трупи
Та від хрипу крива іржа,
Що замкнула посинілі губи.

Через кілька літ, в 1938-му, Є.Маланюк знову повертається до цієї теми, але на цей раз його поетичне бачення окремими деталями як би уточнює картину, змальовану в поезії "Року Божого...". Порівняймо:

Поміж ребрами хат, по дорогах
Диким зіллям здійсмається степ
І регочеться з неба і з Бога...
("Року Божого...")
Господь забув і одвернув обличчя,
І от земля запалась як труна, й
Над пусткою її удвох владичать
Антихрист і неситий Адонай.
("Там висхла жінка кулями прошита")

Кілька десятиліть про два великі голодомори не згадували, в підручниках з історії плутано мовилося про неврожай, хоча ще було багато очевидців, які розповідали про згноєне зерно на залізничних станціях та елеваторах, що охоронялися "людьми з

рушницями". В зовні благополучні 70-ті, коли дисидентський рух набирав обертів, за мурами київської психлікарні була написана поема "Хрест". Її автор — Микола Руденко. Колись, ще підлітком, він потерпав від голоду в донбаському краї, а по війні був чи не найбільш відомим поетом і прозаїком. Та не змирився з облудою партійних планів щасливого майбутнього і став поруч із тими, хто посмів протестувати. І ось тоді, коли продажні лікарі намагалися довести, що всі його ідеї — божевільна маячня, поет пише і присвячує свій твір генералові П.Григоренкові. Центральний персонаж поеми — незламний, твердокам'яний більшовик Мирон, який повертається в Україну, до рідного села після довгих років розлуки. Він переконаний в тому, що ворожі голоси розносять брехні про голодомор, а насправді там розквітнув колгоспний рай. Але побачивши мертве село, в якому знімають фільм про багатство і добробут колгоспників, Мирон усвідомлює свою трагедію і трагедію своїх земляків. Він шукає могилу матері, а до нього озивається з-під землі Україна. І Христос-кобзар переконує:

Лукавий заспіва осанну,
щоб вшанувати п'ятирічку, план.
Тим часом він заради чину й сану
готовий матір вкинути в казан.

Ми знаємо, що мав на увазі поет-дисидент, кидаючи докір сонячному кларнетистові. До речі, і Є.Маланюк з гіркотою зазначав: "Від кларнета твого пофарбована дудка зосталась". Але дивна річ — образ жінки-вдови, яка змушена була з'їсти власних дітей, як би перегукується у Руденка із тою трагічною картиною, що її так пристрасно-болісно змалював Тичина у поезії "Загупало в двері"...

Там, де комора артільна,
вибігши вранці на ганок,
Христя, вдова божевільна,
йде в канібальський танок.
А я діточок побила,
до схід сонця поварила,
тракористу-молодцю
наварила холодцю.
Їж, коханий, не барися,
виплюнь пальчики Орисі.

Від синів та дочок
тільки жменька кісточок

І ще одна деталь поеми: знову згадка про хрестоматійну поезію Тичини:

...рупор голосом спесивим
комусь кричав про шлях новий.

Та ще словами, мов киями,
поет відомий в згубну мить
людей зганяв до'одної ями:

— Будем, будем бить!.

Нас довго переконували в тому, що блоківський Христос освятив діяння революційних матросів. А, може, вони просто вели його на розстріл... В поемі М.Руденка "Хрест" більшовик Мирон і Син Божий гинуть разом — в катівні НКВС.

М.Руденко — великий провидець, який бачив майбутню катастрофу. Воістину народний поет, він з гіркотою думав про минуле і з болем — про майбутнє. Тому багато його поезій торкаються теми елементарного людського виживання в епоху глобальних екологічних катастроф, в часи недовір'я влади до людини-робітника, людини-селянина, які на своїх плечах тримають всю ідеологічну надбудову. "Хліб тридцять третього", "Кропива", "Содом" — вже самі назви говорять до читача мовою космічної катастрофи.

В цьому короткому огляді згадані лише три поети, оскільки у поезіях кожного з них відбилися окремі спільні риси відгуку-зоюку на події, підступно спровоковані більшовицькою владою проти власного народу. Тому хочеться завершити уривком із поезії Є.Маланюка "Друге посланіє" (1944):

Та ти — не виграшка природи,
не примха лиш земних стихій —
ти не загинеш, мій народе,
пісняр, мудрець і гречкосій.
Бо вірю: судні дні не даром
твій чорний рай зняли пожегом
і племін слупами росте,
сполучуючи з небом степ.
І небо сходить на країну
крізь зойк заліз, крізь звіра рик,
крізь дим руїни — Україну
новий узріє чоловік.

* * *

Тричі "шугав безчолоий голод" Україною: 1921—1922, 1932—1933, 1946—1947 рр. Найнемилосердніший, найстрашніший, безперечно — 1932—1933 рр. Це був справжній голодокіс, мор, що забрав життя мільйонів українців (учені ще досі не визначили число його жертв). А скільки дітей не народилося в Україні? Вони ж могли побачити світ, коли б не голод... Штучний, запланований у Москві, він прийшов разом з більшовиками, разом з колективізацією. Нова влада з її класовою ненавистю, богохульством, безкультур'ям порушила усталений сільський уклад з його християнськими заповідями, вірою у Бога. Людям здавалося, що прийшов страшний звір, антихрист — Ящур, і все руйнує, знищує, випалює, виморює.

Але годі було говорити це вголос, серед чужих. Страх, який принесла більшовицька влада, скував усім уста, наклав на них печать мовчазних мук... Ще й досі офіційно не осуджено тоталітарний сталінський режим з його голодоморами та Гулагами.

Першим, хто сказав світові правду про 1933 рік, його причини і наслідки, став автор роману "Марія" Улас Самчук.¹ Написаний у високому стилі хроніки життя жінки-

селянки, роман підносить її образ до символу України, багатостраждальної нашої землі.

Як син і виразник інтересів українського селянства, письменник зразу ж вловив увесь розмах нашої національної трагедії. Високого трагедійного звучання твір набуває поступово. З перших сторінок іде навіть трохи ідилічний опис життя і побуту українських селян з їх буднями і святами, радощами і клопотами. Зовсім інше, моторошне враження справляють останні розділи роману. Автор підносить їх до рівня трагедійного національного епосу: всі головні герої — гинуть. Особиста трагедія жінки-матері стала трагедією всієї України. Образ Марії — найбільш ємний і значущий. Автор продумав усе до деталей, починаючи з біблійного імені. Жодного разу ніхто в романі не назвав її Марійкою чи Марусею. Від колиски і до жахливої і голодної смерті вона — Марія. "Коли ж її тепла і радісна мати селянка Оксана виймала з довгої пазухи груди, Марія здалеку відчувала їх, моргала усточками й намагалася продерти свої майбутні оченята...2 Тридцять днів гаснула сама Марія — покинута, одинока".3

Жахи цієї смерті У.Самчук змальовує з такою документальною точністю, що ми спізнали лише в останні роки зі спогадів очевидців та жертв голодомору, які залишилися живими і змогли "заговорити" лише у незалежній Україні.

Роман "Марія" — роман-спалах, роман-реквієм, роман-набат. Надрукований 1934 р. у Львові, він дуже довго ішов до своїх читачів. По-стефанівськи "коротко, сильно і страшно" описує Улас Самчук голодний 1933 рік. До зображення життя своїх героїв автор підходить з мірою українського вітаїзму — життєствердження.

"Коли не рахувати останніх трьох, то Марія зустріла й провела двадцять шість тисяч двісті п'ятдесят вісім днів. Стільки разів сходило для неї сонце, стільки разів переживала насолоду буття, стільки разів бачила або відчувала небо, запах сонячного тепла й землі".4

Попри трагічну тональність останніх розділів твору, роман У.Самчука сповнений життєстверджуючим пафосом: український народ безсмертний, і він має своє майбутнє. Тому так актуально звучить заклик Гната до уцілілих від голоду односельців, скомпонований у біблійному стилі: "Затямте ви, сини і дочки великої землі... Затямте, гнані, принижені, витравлені голодом, мором! Нема кінця нашому життю. Горе тобі, зневірений, горе тобі, виречений самого себе!.. Кажу вам правду велику: краще буде Содомові й Гоморрі в день страшного суду, ніж вам, що відреклися й плюнули на матір свою!..".5

Утіливши у своїй творчості гірку долю українського народу в ХХ столітті, письменник та його роман "Марія" тепер уже назавжди залишаться в історії української літератури.

Стоячи біля джерел теми голодомору 1933 р., твір Самчука як би окреслив проблематику повістей Тодося Осьмачки "План до двору" (1951), "Ротонда душогубців" (1956); йому співзвучні п'єси "Чий злочин" (1952) Василя Чапленка, повість "Ім дзвони не дзвонили" (1987) Олекси Гай-Головка, твори Олекси Веретниченка та Ігоря Качуровського. Всі вони з суворою правдивістю розповідають про геноцид та етноцид, що їх проводила в Україні комуністична московська кліка.

В материковій українській літературі тема ця була суворо заборонена, хоча письменникам України вона боліла, мабуть, найбільше. Завуальовано до неї насмілився звернутися Михайло Стельмах у романі "Чотири броди". Спочатку не зауважили, "пропустили", а коли схаменулися, наклали заборону — 10 років не друкували...

Василеві Земляку не поталанило відразу: "крамольні сторінки" вилучили з тексту без будь-яких пояснень. Лише зараз "Літературна Україна" оприлюднила цей факт. Встиг створити свій "Голодомор" Євген Гуцало. Останнім часом звертались до цієї теми В.Захарченко (його твір "Пришлі люди" удостоєно Шевченківської премії), А.Лисивець, А.Мацевич.

Чи не найповніше трагічні картини розп'яття української душі на Голгофі 1933 року зобразив Василь Барка (США). Свою оповідь він гармонізує Святим Письмом, усією християнською культурою, українським фольклором. Митець болісно дошукується причин такої катастрофи: чому зміг запанувати червоний звір, реалізуючи давнє пророцтво і міф про світовий голод у реальний голод в Україні.

Роману В.Барки "Жовтий князь" передує слово **"Від автора"**, в якому письменник знайомить читачів з фактологічними основами свого твору.

Переживши всі жахіття страшного голодокусу на Кубані та Полтавщині (у брата), "виснажений до краю, весь у ранах... з опухлими і водянистими ногами, вже не надіявся вижити, пізнавши муки голоду аж до передсмертної межі", Василь Барка 25 років збирав свідчення очевидців голодомору 1933 року. В кінці 50-х років, вже у Нью-Йорку, письменникові довелося ще раз у житті пережити моторошне відчуття голоду. 25—35 центів на день вистачало лише на дешевий рис і раз на два дні можна було дозволити собі купити банку рибних консервів. Напівголодне існування, за свідченням Барки, відновило в його пам'яті 1933 рік на Кубані. І він взявся до роботи, нелегкої, виснажливої. Про створення роману автор говорить: "Там у мене було більше плачів, ніж писанини. Я дотримувався правила нічого не вигадувати... Автор у своєму творі — не суддя, але, як колись визначив Чехов, свідок для суду: розповідати, що сталося в житті".

Напевне, не буде великим гріхом, коли ми слова професора Юрія Шевельова з його виступу з нагоди вручення 13 лютого 1982 р. Василеві Барці літературної нагороди фундації Омеляна і Тетяни Антоновичів за строфічний роман "Свідок для сонця шестикрилий", де він назвав цей твір "підсумком і звітом автора, свідченням перед людьми і Богом", перенесемо на роман "Жовтий князь".

Так, "Жовтий князь" Василя Барки — це правдиве свідчення перед людьми і Богом про те, що чинилось в Україні тридцять третього.

Головні події, зображені у творі, відбуваються в с. Кленотичі. А за цим селом — уся замордована Україна. В центрі розповіді — хліборобська родина Катранників: батько Мирон Данилович, його мати Харитина Григорівна, дружина Дарія Олександрівна і троє їхніх дітей: Миколка, Андрійко й Оленка, Поряд з ними односельчани, такі ж хлібороби — "гурт худих дядьків". По інший бік — Григорій Отходін, столичний партпрацівник, його помічник Шкрятов, "партійці й сільрадівці з револьверами в

кишенях, і також міліціонери з револьверами на поясах".

Доля сім'ї Катранників — це доля України. Василь Барка психологічно послідовно відтворює ту розгубленість і страх, що їх породило в думках та настроях селян виморювання голодом власного народу. Вони не вірять, що політика їх винищення здійснюється за вказівкою згори. Перестрашені люди в усьому бачать знак біди: в біблійному числі 666, у завершенні XIX століття, яке повинне було, хай пізніше, але заявити про свій кінець якимось пекельством, в падінні з неба мертвих птахів, у червоному прапорі, що набухає й чорніє від пролитої крові.

"То тільки здається, що їх прапори червоні, вони темні",— говорить Мирон Данилович.

Автор як би нагадує своїм читачам про дві форми вияву вічності — добро і зло. На початку роману він робить наголос на силі добра: сонячний ранок, мати одягає малу Оленку до церкви. Вічне почуття материнства у цьому епізоді заступає все як конкретний вияв добра. Саме це почуття допомагатиме людям лишатися людьми, боротися з неблаганними обставинами, не скоритися "жовтому князеві". Але скоро, дуже скоро скрізь запанував "жовтий князь" — чорною буряною хмарою провисла над Клинотичами кампанія викачування хліба. Повисіла, затьмаривши людям сонце, та й покотилася далі Україною. А тут залишилася руїна, смерть, перше відчуття голоду. В душах людей — таке ж спустошення, як і по дворах, страх перед невідомістю.

Змальовані Барком докладні, часом вражаючі натуралізмом картини смерті селян та їх дітей, реалістичні описи голодних мук, пошуків їжі на зимових полях розкривають світові страшну правду про істинну сутність "процвітаючого суспільства", розвінчують радянський тоталітарний режим, який так цинічно штовхнув у голодну прірву своїх громадян, селян-хліборобів. Є в романі метафорична сцена і конкретний образ прірви, де палає вогонь, наче в пеклі, і куди скидають із поїздів людей, які рушають розжитися на хліб до Вороніжчини.

Викривальність "Жовтого князя" не лише в таких алегоричних схемах. Вона супроводжує весь текст твору. З особливою силою стримує викривальний пафос через зображення трагедії родини Мирона Катранника, у якій вимерли всі, лишився тільки наймолодший пагінець — Андрійко.

Спочатку до невпізнання була спустошена хата Катранників, хата-святиня, де ікони споконвіку осявали хліб на столі. Не лише хати, а й цілі села перетворювалися в пустку, згарище, руїну. "Сади скрізь вирубано, самі пеньки де-не-де стирчать по дворищах, серед бур'янів. Все, що цвіло до сонця, пропало, ніби знесене бурею, пожегом, потопом, пошестю... Все зруйноване! Зграї гайвороння кружать скрізь, над всенародною пусткою, і через шляхи відлітають геть: на степи, обернені в океан бур'янів".⁶ Під колесо, яке самі розкрутили, потрапляють і самі партійці, пристосуванці (Гудина, Лук'ян), бо були рабами, слухняними гвинтиками людиноненависницької системи.

Конкретним носієм зла, його невід'ємною частиною у творі Барки є "рудий", "золотозубий" жовтий князь — представник високої партійної верхівки. Це він — той

звір, "який вилазить із багна в образі компартії" у напівфантастичній оповіді діда Прокопа.

Вдається автор і до містичних видінь, символіки, казкових образів, щоб підсилити викривальний пафос твору. Всі негативні персонажі твору — це запродавці своїх душ нечистому — жовтому князю.

Викриваючи та розвінчуючи, Василь Барка не береться судити.

Проблема духовності, людяності, як одна із основних, розкривається через символічний образ церковної чаші, яку, ризикуючи життям, селяни врятували і зберегли. До речі, про цю схованку знає Андрійко. Може, тому й залишився він єдиним із усієї родини живим, щоб віднайти цю чашу,— нехай вона знову у свій час засіє в церкві.

Такий обнадійливий символічний фінал роману "Жовтий князь". Духовне його наповнення спонукає нас до гордості за українську націю, в дітей якої навіть голодна смерть не може вбити найголовнішого — людяності і любові.

ПРИМІТКИ

1. Всесвіт.— 1990.— №7.— С.139.
2. Самчук Улас. Марія. Український історичний роман.— К.— 1997.— С.3.
3. Там само.— С.130.
4. Там само.— С.3.
5. Там само.— С.130.
6. Барка Василь. Жовтий князь. Український історичний роман.— К.— 1997.— С.352.